

Atatürk Dönemi Eğitim Politikasının Cumhuriyetçi Karakteri

İsa Tak^a

Özet

Bu çalışmada, Atatürk dönemi eğitim politikasının genel özellikleri değerlendirilerek bu dönemin eğitim anlayışının en belirgin özelliğinin *Cumhuriyet Eğitimi* olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Osmanlı Devleti dönemindeki eğitim sisteminin yapısı genel olarak izah edilmiş, Millî Mücadele döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarındaki eğitim anlayışının genel özellikleri belirtilerek bu dönemde eğitim alanında yapılan önemli reformlar anlatılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitimle ilgili kurulan kurumlar ve gerçekleştirilen yenilikler dikkatle incelendiğinde, benimsenen eğitim anlayışının ulus devlet karakterine uygun bir *Cumhuriyet Eğitimi* olduğu görülür. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının, yeni kurulan cumhuriyeti sağlam temeller üzerine oturtmak ve ona sahip çıkan kuşaklar yetiştirmek için bunu gerekli gördükleri açıktır. Bu özellik, cumhuriyetin ilk resmi belgelerinde de açıkça görülmektedir. Bu çalışmada bir kısmına yer verdiğimiz bu metinler incelenerek cumhuriyetin ilk yıllarındaki eğitim anlayışı tahlil edilmiştir.

Republican Character Of Educayion Policy During The Atatürk Period

Abstract

By evaluating the general features of Atatürk period in Turkey, this study suggests that the most obvious characteristic of that period in education was *republican education*. For this purpose, we explore the general educational characteristic of Ottoman Empire and then identify the most striking characters of Turkish National Struggle for Independence and the early Republic in terms of educational developments. A close look at educational developments and the institutions established in the early Republic shows that the educational policy of that period was a republican nation-building understanding of education. It is clear that Mustafa Kemal and his collogues were thinking that such an educational policy is necessary to establish the new republic on a solid foundation and to bring up a new generation loyal to it. This conception of education can be clearly seen in educational texts of the early Republic. We analyze the

^a Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tokat.

educational understanding of this period based on some textual evidence belongs to that period.

Giriş

Geleneksel olarak Türkiye’de eğitim, gelişmenin bir aracı olarak kabul edilmiştir. Yüzyılı aşan bir süredir eğitimde yapıla gelen değişmeler önceleri batının ilim ve fenninden de istifade edilerek Osmanlı İmparatorluğu’na eski görkemli durumunu kazandırmaya yönelik olmuştur. Osmanlı Devletinin eğitim politikasını, XIX. yüzyıla kadar izlenen “Geleneksel Osmanlı Eğitim Politikası” ve XIX. yüzyıldan itibaren izlenmeye başlanan “Batı Tesirinde Osmanlı Eğitim Politikası”^b olarak ikiye ayırmak mümkündür. Teosantrik (din merkezli) eğitim politikasının hakim olduğu geleneksel dönemde Avrupa kültür ve medeniyetine karşı kapalı bir kültür politikası izlenmiştir. Avrupa’ya karşı askeri yenilgilerin etkisiyle özellikle askeri ve siyasi alanda başlayan Batı Medeniyetine yönelme çabaları, eğitim alanında da etkisini göstermiştir.

Tanzimat Fermanı’nın ilanından az önce, 1838’de kurulan “Meclis-i Umûr-u Nâfia” ve 1839’da Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti içinde kurulan “Mekâtib-i Rüştîye Nezâreti” bu değişmelerin, eğitimde yeni bir teşkilatlanmaya gidişin ilk ve önemli belirtileridir. Daha sonra, 1846’da kurulan “Meclis-i Maârif-i Umûmiye” ve “Mekâtib-i Umûmiye Nezâreti” de okulların ayrı bir yönetime, eğitim yönetimine kavuşmasına doğru bir gidişi simgeler^c. Ancak eğitim işlerinin ayrı ve bakanlar kuruluna dahil bir bakan tarafından yönetimini sağlamak üzere “Maârif Nezâreti”nin kuruluşu 1856 yılındadır^d.

1869 yılında yürürlüğe giren “Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi” ise Osmanlı Eğitim sisteminin batı eğitim sistemleri, özellikle Fransız sistemi örnek alınarak hazırlanmıştı. Bu nizamnâmeye göre maârif nâzırının başkanlığında “Meclis-i Kebir-i Maârif” adıyla, “ilmî” ve “idarî” olarak iki daireye ayrılan

^b Ersoy Taşdemirci, “Türklerde Eğitim”, **Türk Düşünce Tarihi**, Ankara 2001s. 165.

^c Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Ankara 1996, s.113 -114.

^d Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, VI, Ankara 1995, s.125.

yeni bir organ oluşturuldu^e. Daha sonra, 1872 yılında bu iki daire birleştirilerek Maârif Nezâreti merkez örgütü, bugünkü eğitim basamaklarına benzer bir biçimde beş daireye ayrıldı.

1908 – 1920 yılları arasında ise eğitimimizdeki örgütlenme ve düzenleme konusunda düşünümler kararlaştırılanlardan ancak bir kısmı uygulanabildi. Örneğin; 1911 yılında bir “Maârif-i Umûmiye Teşkilatı Nizamnâmesi” çıkarıldı. Buna göre eğitim ve öğretime ilişkin ve maârif kanunu kapsamına giren eğitim kurumları ve tarım alanında hizmet gören dairelerin kurulup yönetilmesi ve denetlenmesi yetkisi Maârif Nezâreti’ne verildi. Yine aynı nizamnâmeğe göre “Meclis-i Kebir-i Maârif” de birisi “daimi”, diğeri ise “senevî” olmak üzere ikiye ayrıldı.

Ancak, politik ve sosyal çalkantıların, savaşların ve bu savaşlarda önemli başarısızlıkların görüldüğü bu dönemde, genel olarak eğitimde ve dolayısıyla eğitimde teşkilatlanmada önemli gelişmeler sağlanamadı.

1913 yılında çıkarılan “Tedrîsât-ı İbtidâiye Kanun-ı Muvakkatî” ise, adından da anlaşıldığı gibi “geçici” olarak kabul edilmesine karşın, bazı değişikliklerle Cumhuriyet döneminde de uzun süre yürürlükte kaldı^f.

1- Millî Mücadele Döneminde Eğitim Politikası

Türk Milleti Atatürk’ün önderliğinde bağımsızlık mücadelesine girişirken ve cumhuriyeti kurarken, gençliğin bundan sonra hangi ilkelere, amaçlara hangi eğitim felsefesi ve dünya görüşüne göre yetiştirilmesi gerektiğinin öncelikle belirlenmesi oldukça önemli idi. Gençliğin eğitimi artık eskiden beri süregelen, denenmiş, değersizliği ve hatta zararları kanıtlanmış bir felsefe ve dünya görüşüne göre yapılamazdı. Türk Milletini ileri götürecek, insancıl, akılcı yeni eğitim ilkelerine ihtiyaç vardı. Osmanlı Devleti’nde başlıca eğitim kurumları olan Medreseler ve Sıbyan mektepleri XVII. yüzyıldan beri yararsız, yalnızca

^e Mahmud Cevad İbnü’ş-Şeyh Nafi, **Maârif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı**, (Yayına Hazırlayan: Mustafa Ergün, Tayyip Duman, Sabahattin Arbaş, Hüseyin Dilaver), Ankara 2002, s. 404 -461.

^f Maârif Bütçesi, Tedrisat-ı İbtidâiye Kanun-ı Muvakkatî’nin 15.maddesi uyarınca konan Tedrisat-ı İbtidâiye Vergisi ile özel ve düzenli bir gelir kaynağına kavuşturulmuştu. Bkz. Necdet Sakaoğlu, **Osmanlı Eğitim Tarihi**, İstanbul 1993, s.137 -138.

din ve Arap kültürü veren okullar haline dönüşmüş, yeniliklere cephe alıp taşlaşmışlardı. Medrese zihniyeti çeşitli zamanlarda özellikle Tanzimat döneminde başlayan eğitimde ve çeşitli alanlardaki yenileşme hareketlerini engellemiş, olumsuz etkisini sürdürmüştü. Atatürk, Osmanlı Devleti'nde yabancı okulların istedikleri gibi at oynattıklarını, azınlıkların, her çeşit etnik toplulukların, eğitim yoluyla iktisaden güçlenip siyasi bakımdan bilinçlendiklerini ve devleti yıkmaya yöneldiklerini gözlemişti. Atatürk sadece Türklerin amaçsız, etkisiz, cılız, anlamsız, köksüz bir eğitim çarkı içinde esarete sürüklendiklerini görmüştü^g.

Atatürk, Amasya Tamimi'nde "Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" ifadesi ile millî egemenlik ilkesini ön plana çıkartırken, hem millî iradeyi millî kurtuluşun çaresi olarak gören bir halk iradesinin temellerini atıyor, hem de İstiklâl Savaşımızın en çetin şartları altında bile, milletçe çağdaş medeniyet düzeyine en kısa zamanda ulaşabilmek için, sosyal ve kültürel kalkınma davasını birlikte ele alıyordu^h.

Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından 16 gün sonra, 9 Mayıs 1920 tarihinde okunan hükümet programında eğitim işlerine büyük önem verilmiş ve ilerde bir takım temel eğitim reformlarının yapılacağı belirtilerek savaş nedeniyle o günkü mevcut eğitim kurumları ile yetinileceği açıklanmıştı. Bu programda eğitim sistemimizde hangi ilkelerin göz önünde bulundurulacağı açıkça ifade edilmişti. Söz konusu hükümet programında Osmanlı Devleti zamanında hazırlanan hükümet programlarında pek rastlanılmayan millî şuur geliştirme, kendine güven duyma, girişim gücüne sahip olma, kendi bünyemize uygun programlar geliştirme gibi bugünkü modern eğitimde hâlâ kullanılan temel ilkeler daha o zaman düşünülmüş ve programa alınmıştırⁱ.

15 Temmuz 1921'de Ankara'da toplanan Maârif Kongresi, yurdun her tarafından gelen 250'den fazla erkek ve kadın öğretmeni bir araya getirmiştir.

^g Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, İstanbul 1997, s. 292 – 293.

^h İhsan Doğramacı, "Atatürk ve Eğitim", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S.3, (Temmuz 1985), s. 654.

ⁱ Galip Karagözoğlu, "Atatürk'ün Eğitim Savaşı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, II, S.4, (Kasım 1985), s. 195 – 196.

Kongreyi Mustafa Kemal, cepheden gelerek açmış ve çok önemli bir açış konuşması yapmıştır. Kongrenin açılışına uzun bir başyazı ayıran Hakimiyet-i Milliye gazetesi, daha önce iki İnönü savaşını ve başlamak üzere olan Sakarya Savaşı'nı kastederek der ki; "Mustafa Kemal Paşa, üçüncü Yunan taâruzunun en ateşli zamanında muallim ordusunun gelecek vazifesi ile meşgul bulunuyor. Bu asil ve yüce örnek Türk tarihinin benzeri ender bulunan kıymetli hatıralarından biri olacaktır."^j

Dönemin Maârif Vekili Hamdullah Suphi Bey'dir. Kongrenin çalışma konuları:

- 1 – İlkokulların eğitim programları
- 2 – Orta basamaktaki okulların programları ve dersleri.

Kongre Mustafa Kemal Paşa'nın konuşması ile başladı. 21 Temmuz'a kadar 6 gün sürdü^k.

Mustafa Kemal kongreden Türkiye'nin millî maârifini kurmasını ister ve millî maârifî şöyle açıklar: "Şimdiye kadar takip olunan tahsîl ve terbiye usûllerinin milletimizin gerileme tarihinde en önemli bir etken olduğu kanaatindeyim. Onun için bir millî terbiye programından bahsederken, eski devrin batıl inançlarından ve doğuştan sahip olduğumuz özelliklerle hiç ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, Doğu'dan ve Batı'dan gelebilen tüm etkilerden tamamen uzak, millî ve tarihî özelliğimizle uyumlu bir kültür anlıyorum". Mustafa Kemal, çocuklara, gençlere, neler öğretilmesi gerektiğini de belirtir: "Onlara özellikle varlığı ile hakkı ile birliği ile çatışan tüm yabancı unsurlarla mücadele lüzumu ve millî fikirlerin kendinden geçerek her zıt fikre karşı şiddetle ve fedakârca koruma gereği telkin edilmelidir". Maârif Kongresi, çalışmalarını savaş dolayısıyla bir sonuca vâdramadan erken bitmiştir. Kongre bir sonuca varamasa da, öyle bir zamanda toplanmış olması ve Mustafa Kemal'in önemli açış konuşması ile eğitim tarihimizde mühim bir yer tutar^l.

^j Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s. 279.

^k M. Rauf İnan, "1920'lerde Türk Millî Eğitimi", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, İstanbul 1983, s. 62.

^l Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s. 279 – 280.

2- Azınlık ve Yabancı Okulları Meselesi

Kurtuluş savaşı döneminde azınlık ve yabancı okulların durumu: XIX. yüzyılın ortalarından itibaren ilk yabancı okullar açılmaya başlanmış ve eğitim bu kez çok farklı bir sorunla yüz yüze gelmiştir. Yabancı okulların açılmasını kolaylaştıran en önemli etkenler içinde, kapitülasyonlar ve azınlıklara tanınan hakları saymak mümkündür. I. Dünya Savaşı'nın başladığı dönemde sadece ABD ve Fransa'nın 1000'e yakın okulu faaliyet göstermekteydi. İngiliz, Alman, İtalyan, Avusturya, İran ve Bulgar okullarını da hesaba katarsak bu rakam ürkütücü boyutlara ulaşır. Bu okullar bağımsızlığa darbe vurmuşlar, misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuşlar, kültürel kargaşayı arttırmışlar, kendilerine işbirlikçiler yetiştirmişler ve eğitim öğretim birliğini engellemişlerdir^m.

Rum okulları, çevrelerini Rumlaştırma, Yunan işgalini kolaylaştırma, Trabzon ve çevresinde bir Pontus Rum Devleti'nin kurulması amacını güdüyorlardı. Öğretmenler, Rum din adamları ile el ele çalışıyorlardı. İstiklâl mahkemeleri, Ankara hükümetinin kontrolündeki bölgelerde zararlı eylemleri görülen Rum öğretmenleri cezalandırmış, Maârif Vekâleti de bazı bölgelerde bu okulları kapatma yoluna gitmiştir. Özellikle, Merzifon'daki Amerikan Koleji bu konuda oldukça ileri gitmişti. Bu okulun Türkçe öğretmeni Zeki Bey, okulun haince eylemlerini hükümete bildirdiği için öğretmenler ve öğrenciler tarafından şehit edilmiştir. Maârif Vekili Hamdullah Suphi, Şubat 1921'de TBMM'de şöyle der: "Bazı sakıncaları olmasa Türkiye dâhilindeki bir tek ecnebi mektep bırakmam. Fakat bu, dahilî olduğu kadar haricî bir meseledir. Amerikan mekteplerini kapattığımız gün, Amerika üzerinde bunun yankıları ne olacaktır, düşünüp incelemeliyiz. İtalyan mekteplerini kapattığımız zaman yine ortaya çıkacak etkileri göz önüne almalıyız. Demek ki, elimizde bir çare vardır. O da mekteplerimizi, ailemizi, ecnebi mekteplere ihtiyaç göstermeyecek şekilde

^m Özkan İzgi, "Atatürk'ün Eğitim Politikası ve Yabancı Okullar Sorunu", **Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu**, I. Ankara 1998, 559 – 560.

yükseltmektir. Kendi mekteplerimiz, lâzım gelen irfan ve terbiyeyi temin etti mi, emin olunuz ki bir tek aile çocuklarını ecnebi mekteplere yollamaz”ⁿ.

İstiklal Harbi'nin zaferle sonuçlanmasından sonra Lozan Konferansı'nda konu gündeme gelmiş ve konferans sonunda yabancı okulların varlığı, Türk kanunlarına uygun davranmaları ve dini propaganda yapmamaları şartı ile kabul edilmiştir. Böylece yabancı okulların devletin denetimi altına alınması yolunda ilk ciddi adım atılmış oldu^o.

3- Cumhuriyetin İlk Yıllarında Eğitim Politikası

Mustafa Kemal Paşa'nın zaferden sonra 27 Ekim 1922'de Bursa'da öğretmenlere yapmış olduğu konuşmasında eğitimle ilgili olarak şunları söylemektedir: “Görülüyor ki, en önemli ve verimli görevimiz eğitim işlerimize. Eğitim işlerinde mutlaka başarılı olmak gerekir. Bir milletin gerçek kurtuluşu ancak bu şekilde olur. Bu zaferin sağlanması için hepimizin tek can ve tek fikir olarak ilkeli bir program üzerinde çalışması gereklidir. Bence bu programın temel ilkeleri ikidir:

- 1.Sosyal hayatımızın ihtiyacına uygun olması
- 2.Çağdaş gereklere uygun olması

Memleketimizi bir çemberin içine alıp dünya ile ilgisiz yaşayamayız. Tam tersine ilerleyen ve medenileşen bir millet olarak uygarlık sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve milletin her bireyinin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur... Her şeyden önce cahilliği yok etmek gereklidir. Bundan dolayı eğitim programımızın, eğitim siyasetimizin temel taşı cahilliğin yok edilmesidir.”^p

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki eğitim anlayışının temel özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Eğitime büyük önem verilmiştir.

ⁿ Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s. 280 – 281.

^o İzgi, **“Atatürk’ün Eğitim Politikası ve Yabancı Okullar Sorunu”**, s. 561.

^p **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri** (A.S.D), Ankara 2006, s.388.

2. Başöğretmen sıfatı ile halka ve eğitimcilere manevi destek sağlanmıştır.

3. Eğitimde genel olarak sayısal bakımdan önemli gelişmeler sağlanmıştır.

4. Eğitimde birlik sağlanmıştır.

5. Eğitim laikleştirilmiştir.

6. Eğitim demokratikleşmiştir.

7. Tarih ve dil konularında millî bir amaca yöneliş başlamıştır.

8. Latin harfleri kabul edilmiştir.

9. Kadın eğitimine büyük önem verilmiş ve karma eğitim gerçekleştirilmiştir.

10. İlkokul öğretmenlerinin maaşları 1948’de devlet bütçesinden ödenmeye başlanmıştır.

11. Bir süre, köy için eğitim ve öğretmen konusu üzerinde önemle durulmuş, bazı uygulamalara geçirilmiştir.

12. Özellikle 1940’lara kadar halk eğitimine önem verilmiřtir⁹.

Yukarıda sayılan bu özelliklerin yerine getirilmesi amacıyla eğitim alanında, reform niteliği taşıyan belli başlı yeniliklerin yerine getirilmesi gerekmiştir. Bunlar; Tevhîd-i Tedrisât Kanununun kabulü, Harf İnkılâbının gerçekleştirilmesi, Türk Tarih Kurumu’nun kurulması, Türk Dil Kurumu’nun kurulması ve Üniversite Reformu’nun gerçekleştirilmesidir.

3.1 Tevhîd-i Tedrisât Kanunu

Atatürk inkılâbının değişmeyecek kanunlarından birisi bu kanundur. Anayasalar değişir fakat “Tevhîd-i Tedrisât Kanunu”na el sürülmez. Her dönemde çıkmış anayasalarımızda bu husus, özel bir madde ile kesin bir dille ifade edilir. Kanunun özelliği onun içeriğinin inkılâbımızın temel taşı olmasındandır. Osmanlı’da eğitim genellikle dinseldir. Tanzimat’la Avrupa’dan batı eğitimini kısmen alırız. Fakat bu kez kaynak ve uygulama itibarı ile öğrencilerin eğitimi ikiye bölünür. Bu ikilik zararlı sonuçlar getirecektir. Diğer taraftan kapitülasyonlara göre azınlık ve yabancı okullarda tamamen başka

⁹ Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s. 284 – 285.

yönde ve kendi özel amaçlarına göre eğitim yapmakta ve devlet kontrolünün dışında bulunmakta idi^f.

Bu kurumlar millî amaç gütmüyor, birbirine zıt görüşlü insanlar yetiştiriyorlardı. Tarikatlar ve tekkelerde yine çok farklı dünya görüşlerinde insanlar yetiştirilmekte idi. Osmanlı döneminde, Ziya Gökalp ve başka büyük aydınlarca fark edilse bile, çözümü bulunmayan bu mesele millî devlet olan Türkiye Cumhuriyetinde sürüp gidemezdi. Öğretim birliği sürekli sağlanmalı idi^g. Mustafa Kemal, Tevhîd-i Tedrisât'ın gerekliliği hakkındaki düşüncelerini 1 Ocak 1923'te İzmir'de yaptığı şu konuşma gözler önüne sermektedir; “Milletimizin, memleketimizin dârülrifânları bir olmalıdır. Bütün memleket evladı kadın ve erkek aynı surette oradan çıkmalıdır. Fakat nasıl ki, her hususta âli meslek ve ihtisas sahipleri yetiştirmek lazım ise, dinimiz hakikat-ı felsefîyesini tetkîk, tettebbu ve telkîn kudret-i ilmiye ve fennîyesine tesâhüb edecek güzîde ve hakikî ulemâyı kiram dahi yetiştirecek müessesât ı âliyye mâlik olmalıyız”^h.

Yine Mustafa Kemal Paşa 1 Mart 1924'te Meclis'te yaptığı konuşmada; “Milletin âra-i umûmiyesinde tesbit olunan terbiye ve tedrisâtın tevhîd-i umdesinin bilâ ifâte-i an tatbiki lüzumunu müşahede ediyoruz”^u demişti.

Mustafa Kemal Paşa 1 Mart 1924'de TBMM'nin yeni toplantı yılını açarken; “kamuoyunda kabul görmüş bulunan eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ilkesinin zaman kaybettirilmeksizin uygulanması gerektiğini görüyoruz. Bu yolda meydana gelecek gecikmenin zararları ve bu yolda çabuk davranmanın ciddi ve büyük yararlarının bulunması, bu konuda bir an önce karar vermemizi geciktirmektedir” diyerek derhal bu önemli değişikliğin yapılmasını istiyordu^v.

^f Burhan Göksel, “Atatürk'ün Eğitim Konusunda Görüşleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, I, S. 3, (Temmuz 1985), s. 938.

^g Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s. 285.

^h A.S.D., II, s.94.

^u A.S.D., I, s.347.

^v Karagözoğlu, “**Atatürk'ün Eğitim Savaşı**”, s. 207.

Bu önemli konuşmadan iki gün sonra, 3 Mart 1924'te eğitim alanında ilk yasal devrim gerçekleşti. TBMM o gün çok önemli üç yasa kabul etti. İsmail Safa Bey'in hazırlattığı "öğretimin birleştirilmesi yasa tasarısı, Tevhîd-i Tedrisât Kanunu" adı ile yasalaştı. Bu yasa gereğince bütün okullar Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak öğretim birliği sağlanıyordu. Birer yasa ile de Halifelik, Şerîye ve Evkâf Vekâleti, Erkân-ı Harbiye Vekâleti kaldırılıyor, Osmanlı hanedanlığı üyeleri yurt dışına çıkartılıyordu. Bu yasalarla dinin ve ordunun siyasetle ilgisinin kesilmesi gerçekleştirildi. Dâr'ül Hilâfe adı almış olan medreseler de kapatıldı^w.

Medreselerin kapatılmasından bir süre sonra da Rize (14 Eylül 1924)gezisinde bir gurup, Mustafa Kemal'e dilekçe ile başvurarak medreselerin tekrar açılmasını istediler. Mustafa Kemal, medrese eğitiminin yetersizliğini ve memleketin uğradığı felaketteki rolünü bu heyete anlattıktan sonra, sözlerini şöyle tamamlamıştır^x:

"Okul istemiyorsunuz. Oysa ulus onu istiyor. Bırakınız artık bu zavallı halk, bu vatan evlatları yetişsin. Medreseler açılmayacaktır. Ulusa okul gerektir!" Gazi'nin yüksek sesle verdiği bu kesin yanıt, bütün halk ve öğrencilerce "Bravo!" sesleri ve alkışları ile karşılandı. Rizeliler, limandaki bütün kayıklara motorlara binerek Mustafa Kemal Paşa'yı uğurladılar^y. Anlaşılacağı üzere artık köhnemiş eğitim usullerine bir daha geri dönülmeyecekti.

3.2 Harf İnkılâbı:

Arap harflerin terk edilerek, yerine Latin alfabesinin alınması, eğitimi yakından ilgilendiren değişikliklerden biridir. Arap harfleri ile öğretimde bir öğrenci yıllarca okumayı ve yazmayı doğru düzgün öğrenemiyordu. Latin harfleri bu açıdan büyük kolaylık sağlıyordu. Alfabe değişikliğinin temel

^w İnan, "1920'lerde Türk Milli Eğitimi", s. 66

^x Selami Kılıç, **II. Meşrutiyetten Cumhuriyet Türkiye'sine Türk İnkılâbının Fikir Temelleri**, Erzurum 1998, s. 87.

^y Nuri Onat, **Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezileri**, İstanbul 1984, s.86.

gerekçesi zor öğrenilmesiydi. Ayrıca batılılaşmanın araçlarından birisi de Latin Alfabesinin kullanılması idi.^z Bundan başka eğitimin yaygınlaştırılması ve çağdaş ülkeler seviyesine çıkmak da bu inkılâbın amaçlarından birisi idi^{aa}.

Yazı meselesi meşrutiyet dönemi fikir adamları arasında da tartışılmakta idi. Azerbaycan Hükümeti'nin 22 Temmuz 1922'de Latin harflerini kabul etmesi bu konunun bizde de yeniden canlanıp ön plana geçmesine sebep oldu. Atatürk, 1922 Ekim ayında Bursa'daki öğretmenlerle yapmış olduğu görüşmede, Türkçe'yi Arapça kalıplarından kurtarma fikrini savunmuş fakat başka bir konuşmasında harf değişikliği için zamanın henüz erken olduğunu ifade etmiştir. Şubat 1923'te gerçekleşen İzmir İktisat Kongresinde, kongrenin işçi delegelerinden İzmirli Nazmi ve iki arkadaşı tarafından Latin harflerinin kabulü ile ilgili bir önerge verilmiş, ancak kongre başkanın şiddetle karşı koyması ve konunun İktisat Kongresinde müzakere edilemeyeceği gerekçesi ile önerge reddedilmiştir^{bb}.

1927 sonları ile 1928 yılının ilk yarısı, Latin harflerinin Türkçeye uygulanması yolunda hummalı bir dönem olmuştur. Atatürk'ün 9 Ağustos 1928'de Sarayburnu'nda yapmış olduğu konuşmasından sonra harf inkılâbı başlamıştır. Atatürk, bu konuşmasında kısaca şöyle diyordu: “Arkadaşlar, bizim ahenkdâr, zengin lisanımız yeni Türk harfleri ile kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulundurarak, anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak, bunu anlamak mecburiyetindediniz. Anladığımız âsarına yakın zamanda bütün kâinat şahid olacaktır. Buna katiyetle eminim”.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Sarayburnu'ndaki bu tarihi konuşmasından sonra, tüm memlekette bir alfabe seferberliği başlatılmıştır. 11 Ağustos'ta Dolmabahçe Sarayı'nda İbrahim Necmi (Dilmen), Mustafa Kemal Atatürk'ün huzurunda ilk alfabe dersini verdi. 29 Ağustos'ta Başbakan İsmet Paşa, bir basın toplantısı yaparak harf inkılâbı hakkında bilgi verdi. Atatürk de 14 – 21

^z Mahmut Tezcan, **Atatürk ve Eğitim**, Ankara 2000 s. 32.

^{aa} Mesut Çapa, Rahmi Çiçek, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, Trabzon 1995, s. 335.

^{bb} Kılıç, **II.Meşrutiyetten Cumhuriyet Türkiye'sine Türk İnkılâbının Fikir Temelleri**, s. 124 – 125.

Eylül tarihleri arasında Amasya, Sivas, Kayseri illerini içine alan harf inkılâbı gezisine çıktı. Dolayısıyla Türk toplumu bu yeni inkılâp için hazırlanmış, kamuoyu oluşturulmuş, dil encümenlerinin hazırlamış olduğu taslak alfabe halka, derneklere, okullara ve resmi dairelere ulaştırılmıştı. Mustafa Kemal Atatürk, 1 Kasım 1928’de meclisin üçüncü dönem ikinci toplantı yılını açış nutkunda harf inkılâbına işaret ederek önemli açıklamalarda bulunmuş ve 1 Kasım 1928’de yeni Türk harflerine ait kanun meclisçe kabul edilmiştir.^{cc}

3. 3. Türk Tarih Kurumu’nun Kurulması

Atatürk, milletimizi ve dünyayı eski ve hatalı bir tarih anlayışından yeni ve doğru bir tarih görüşüne götürmek amacıyla Türk Tarih Tetkik Cemiyeti’ni kurmuştur. Kültür alanında yeni bir tarih görüşünün ifadesi olan bu tezin esası şöyle özetlenebilir. Türk Milleti’nin tarihi şimdiye kadar yazıldığı gibi yalnız Osmanlı tarihinden ibaret değildir. Türk’ün tarihi çok daha eskidir. Temasta bulunduğu milletlerin medeniyetleri üzerinde tesir etmiştir. Osmanlı Devleti’nin ümmetçi tarih anlayışından, Türk Milletinin kendi adını taşıyan tarihine kavuşması zorunlu idi^{dd}.

Konu ile ilgili yapılan çalışmalara hız verildi. Önce bir kütüphane kuruldu. Bütün tarihçiler Türk tarihi ile ilgili kitapları inceleyip raporları Mustafa Kemal Paşa’ya vermeye başladılar. Bunların özeti “Türk Tarihi’nin Ana Hatları” adı ile 1930’da basıldı. 1931’de “Türk Tarihi Tedkik Heyeti” serisi hazırlandı. 1932’de Ankara’da Türk tarihçilerinin iştiraki ile ilk Türk Tarih Kongresi toplandı^{cc}.

İlmi araştırmalara dayanan Türk tarih tezi ile tarihimiz, gerçek karakterini kazanma imkânı buldu. Atatürk tarih tezi ile “millî tarihimizin hudutlarını enginleştirmek hareketiyle hem Kemalist inkılâbın en şümüllü bir izahını yapmak, hem de bu inkılâbın kökleri üstünde yaşadığımız toprağın en derin

^{cc} Kılıç, II.Meşrutiyetten Cumhuriyet Türkiye’sine Türk İnkılâbının Fikir Temelleri , s. 139 – 140.

^{dd} Hamza Eroğlu, Türk İnkılâp Tarihi, Ankara 1990, s. 272.

^{ee} Yılmaz Altuğ, Türk İnkılâp Tarihi, İstanbul 1992, s. 293.

tabakalarını saptamak ve Türk Milletinin asaletini şüphe götürmez becerilerle ispat etmek istemiştir^{ff}.

3. 4. Türk Dil Kurumu'nun Kuruluşu (12 Temmuz 1932):

Osmanlı döneminin son yıllarında bazı aydınlarca başlatılan öz Türkçe'ye dönüş çabaları, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile bir devlet politikası haline dönüştürüldü. 1924'te Türkçe için en büyük engel sayılan medreseler kaldırılmış, yeni alfabenin kabulü ve Millet mekteplerinde halkın anlayacağı dille öğrenimin sürdürülmesi tüm okulların Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanması, böylece eğitimde birliğe gidilmesi sonucu dil ile ilgili çalışmalar daha da yoğunlaşmış ve sonunda 12 Temmuz 1932'de yine Mustafa Kemal'in önerisi ile o günkü adı "Türk Dili Tetkik Cemiyeti" olan Türk Dil Kurumu kurulmuş ve 26 Eylül 1932'de ilk dil kurultayı toplanmış, dil üzerinde yapılacak çalışmalar bir programa bağlanmıştır^{gg}.

3. 5. Üniversite Reformu:

Atatürk Darülfünun'un kendi kendini yenileyebilmesi için on yıl sabırla beklemiştir. Nitekim 1922 Kasımında Edebiyat Fakültesinde kendisine fahri müderrislik payesinin tevcihi dolayısıyla gönderdiği cevabi telgrafta, bu hususa "eminim ki, millî istiklâlimizi ilim sahasında fakülteniz ikmal edecektir" sözleri ile işaret etmiş bulunmaktadır. Üniversitede bir reform ihtiyacı belirgindi. Ancak, hocaların bir kısmı buna karşı idi. Bunlar kendi yerlerini koruma endişesi içerisinde, gerekmede olan köklü değişikliklerden çekinmekteydiler. Bir kısım hocalar ise reform yanlısı idiler. Atatürk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan on yıl sonra, biri Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kurulması, diğeri de İstanbul'da Dârülfünûn'un yeniden düzenlenmesi şeklinde, 1933'te nihayet köklü bir yüksek öğretim reformu gerçekleştirilebilmiştir. Bu konuda yabancı uzmanların görüşlerinden faydalanmıştır^{hh}.

^{ff} Eroğlu, **Türk İnkılâp Tarihi**, s. 274.

^{gg} Suna Kili, **Türk Devrim Tarihi**, Ankara 1982, s. 175.

^{hh} Cevdet Perin, **Atatürk Kültür Devrimi**, İstanbul 1987, s. 663.

1933'te 2252 sayılı kanunla Darülfünun kaldırılmış Millî Eğitim Bakanlığı İstanbul Üniversitesini kurmakla görevlendirilmiştir. 1933 reformlarının temel özellikleri şunlardır:

- Darülfünun hocaları gözden geçirilerek yetersiz olanlar görevden alınmıştır.
- Darülfünun'un başboşluğuna son verilerek bakanlığa bağlı herhangi bir okul durumuna düşürülmüştür.
- İlk kez, fakülte, rektör, dekan gibi terimler benimsenmiş ve ders programları denetim altına alınmıştırⁱⁱ.

Sonuç

Şimdiye kadar Osmanlı Devleti dönemindeki eğitim sisteminin yapısı genel olarak izah edilmiş, Millî Mücadele döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarındaki eğitim anlayışının genel özellikleri belirtilerek bu dönemde eğitim alanında yapılan önemli reformlar anlatılmıştır. Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitimle ilgili kurulan kurumlar ve gerçekleştirilen yenilikler dikkatlice incelendiğinde, benimsenen eğitim anlayışının ulus devlet karakterine uygun bir "*Cumhuriyet Eğitimi*" olduğu görülür. Mustafa Kemal ve arkadaşları yeni kurulan cumhuriyeti sağlam temeller üzerine oturtmak ve ona sahip çıkan kuşaklar yetiştirmek için bunu gerekli görmüşlerdir.

Atatürk, Medeni Bilgiler'de^{jj} millî eğitimin yükümlülüğünün "öğrenim derecelerine göre çeşitli kademelerde *bilgili* ve *işe yarar* vatandaşlar yetiştirmek" olduğunu vurgular. "Bütün vatandaşların *Cumhuriyeti tanıyıp sevmeleri*, din ve inanç bağlarını dünyadaki yaşayış sınırlarının dışında manevi bir kavram olarak tanımaları, bilginin aşılacağı en önemli esaslardandır".

Millî Eğitim Bakanlığının 19 Aralık 1923 tarihli genelgesinde "mektepler Cumhuriyet esaslarına sadık kalmayı telkine mecburdur" ve 8 Eylül 1924 tarihli genelgede de "çocuklarımız kalplerinde ve ruhlarında Cumhuriyet için fedakâr olmak mefkûresini taşımalıdır" denir. Mayıs 1927 tarihli ve Bakan Mustafa Necati imzasını taşıyan genelgede "Her fırsatta Türkiye

ⁱⁱ Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s. 311.

^{jj} A. Afetinan, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Ankara 2000, s. 365.

Cumhuriyetinin kuruluşunu anlatmak ve Cumhuriyeti sevdirecek her fırsattan istifade eylemek bütün mektep müdür ve muallimlerinin müşterek vazifesidir”

ifadeleri yer alır^{kk}. Bütün bunlar *Cumhuriyet Eğitimi* anlayışının dönemin eğitim alanındaki resmi belgelerinde de etkili olduğunu göstermektedir.

Cumhuriyet Eğitimi ve Durkheim’in eğitim (özellikle ahlak eğitimi) anlayışının etkilerini 1931’de Türk Tarih Tetkiki Cemiyeti’nin Tarih IV adlı kitapta belirttiği eğitimin amaçlarında daha açık bir biçimde görmekteyiz:

1. Milliyetçi, halkçı, inkılâpçı, laik cumhuriyet vatandaşları yetiştirmek,
2. İlköğretimi fiilen umumileştirmek, dağda yalnız yaşayan çobana kadar herkese okuma yazma öğretmek
3. Yeni nesilleri bütün öğrenim derecelerinde genellikle uygulamalı ve özellikle de ekonomik hayatta, dünya ve ahiret cezaları korkusundan doğan ahlak yerine, hürriyet ve düzenin uyumuna dayanan gerçek ahlaka ve erdeme kavuşmuş tarzda yetiştirmek
4. Türk milletini, bu esaslara dayanarak medeniyet safında en ileriye götürmek, yeni nesilleri Türk olmak haysiyetinin gerekli kıldığı bu amaçlara en kısa zamanda ulaştırmak^{ll}.

Bütün bunları değerlendirdiğimizde Atatürk döneminde eğitimin ulus-İNŞA sürecinin önemli bir parçası olarak algılandığını görürüz. Halk tarafından henüz tam anlamıyla tanınmayan cumhuriyetin temel niteliklerinin yeni nesillere kazandırılması bu dönem eğitim politikasının temel işlevi olmuştur. Bu temel işlev Halk Evleri ve Türk Ocakları gibi kültürel kurumlarla da sadece nesillerin eğitiminde değil yetişkin eğitiminde de yerine getirilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- AFETİNAN, A., *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları*, Ankara 2000.
AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul 1997.
ALTUĞ, Yılmaz, *Türk İnkılâp Tarihi*, İstanbul 1992.
Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Ankara 2006.

^{kk} Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.286.

- ÇAPA, Mesut, Çiçek, Rahmi, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, Trabzon 1995.
- DOĞRAMACI, İhsan, “Atatürk ve Eğitim”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1, S.3, Temmuz, 1985.
- EROĞLU, Hamza, **Türk İnkılâp Tarihi**, Ankara 1990.
- GÖKSEL, Burhan, “Atatürk’ün Eğitim Konusunda Görüşleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, I, S. 3, Temmuz 1985.
- İNAN, M. Rauf “**1920’lerde Türk Millî Eğitimi**”, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, İstanbul 1983.
- İZGİ, Özkan, “Atatürk’ün Eğitim Politikası ve Yabancı Okullar Sorunu”, *Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, I. Ankara 1998.
- KARAGÖZÖĞLU, Galip, “Atatürk’ün Eğitim Savaşı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, II, S.4, Kasım, 1985.
- KARAL, **Enver Ziya, Osmanlı Tarihi**, C.VI, Ankara 1995.
- KILIÇ, Selami, **II. Meşrutiyetten Cumhuriyet Türkiye’sine Türk İnkılâbının Fikir Temelleri**, Erzurum 1998.
- KİLİ, Suna, **Türk Devrim Tarihi**, Ankara 1982.
- LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Ankara 1996.
- Mahmud Cevad İbnü’ş-Şeyh Nafi, **Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı**, (Yayına Hazırlayan: Mustafa Ergün, Tayyip Duman, Sabahattin Arbaş, Hüseyin Dilaver), Ankara 2002.
- ONAT, Nuri, **Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Sonbahar Gezileri**, İstanbul 1984
- PERİN, Cevdet, **Atatürk Kültür Devrimi**, İstanbul 1987.
- SAKAOĞLU, Necdet, **Osmanlı Eğitim Tarihi**, İstanbul 1993.
- SAKAOĞLU, Necdet, **Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul 2003.
- TAŞDEMİRCİ, Ersoy, “Türklerde Eğitim”, **Türk Düşünce Tarihi**. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2001.
- TEZCAN, Mahmut, **Atatürk ve Eğitim**, Ankara 2000.

¹¹ Necdet Sakaoglu, **Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul, 2003, s. 200.